

चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघातील मतदारांचा राजकीय दृष्टीकोन आणि विचारसरणीचे मूल्यमापन

निलेश चंपतराव काळे निलेश चिमुकर

संशोधन केंद्र राज्यशास्त्र विभाग सरदार पटेल महाविद्यालय, चंद्रपूर

राज्यशास्त्र विभाग सरदार पटेल महाविद्यालय, चंद्रपूर

Communicated : 02.01.2023

Revision : 08.01.2023
Accepted : 15.01.2023

Published: 27.01.2023

सारांश :-

छत्रपती शिवाजी महाराजांवर माँ साहेब जिजाऊच्या शिकवणीमुळे राजांचे व्यक्तिमत्व विविध अंगाने आकार घेत गेले. बालवयात झालेले संस्कार दुरगामी परिणाम करणारी ठरत असतात. माँ साहेब जिजाऊच्या भूमिकेशिवाय प्रसागानुरूप पित्याची भूमिका पार पाडत भूमिकेचे बाल शिवरायांनी चांगलेच अवलोकन केले. परंतु शिवरायांच्या हृदय पटलावर मातेची छाप प्रभावी ठरल्यास आश्चर्य नव्हे. बालशिववाने आईची दयाबुद्धी, उदार अंतःकरण, न्यायप्रियता, जबाबदार वृत्ती आणि प्रसंगी कठोरपणा इत्यादी चांगल्या गोष्टी स्वतःमध्ये आत्मसात केल्या. परस्त्री मातेसमान लेखणारे, शत्रुपक्षाकडील स्त्रियांचाही सन्मान करणारे, प्रगतशील विचार बाळगून त्यावर अमल करणारे मध्ययुगीन काळात केवळ छत्रपती शिवाजी महाराज असू शकतात. ज्या काळात बादशाही सरदार पळवून नेणे, अब्रु लुटणे, जनानखान्यात जबरदस्तीने स्त्रियांना ठेवणे. अशा मुस्लीम राजवटीत मराठी सैनिक शिवरायांचा आदेश शिरसावन्य मानून स्त्रियांच्या इज्जतीचे रक्षण करित होते. स्त्रियांसंबंधीच्या गुन्ह्याला मुळीच मुलाहिजा नव्हता. मग तो कितीही मोठा सरदार असो. फॉरीन बायोग्र युरोपियन लेखक म्हणतो की, शिवाजीच्या सैन्यातील सर्व शिपायांनी कोणीही स्त्रीस उपद्रव देता कामा नये अशी ताकद दिली होती. हा हुकूम मोडणाऱ्या इतकी कडक शिक्षा दिली जात होती की अशा प्रकारचे कृत्य करण्यास कुणीही धजावत नसत. शिवरायांच्या मृत्युची बातमी ऐकल्यावर स्वतः बादशाहा औरंगजेब उद्गारला होता की, आपल्या हाता पडलेल्या शस्त्रूच्या स्त्रियांच्या अब्रुची कदर करणारा एक सच्चा वीर मरण पावला. यावरून शिवरायांची स्त्रिविषयक दृष्टीकोन दिसून येतो.

प्रस्तावना:

देशाच्या लोकशाही इतिहासात, भाषिक, प्रादेशिक जातीय समीकरणांसह संसदीय मतदारसंघांची भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक रचना आणि उमेदवाराची पक्ष विचारधारा हे कोणत्याही मतदारासाठी सर्वात महत्वाचे स्थान आहे. झपाट्याने बदलणाऱ्या राजकीय परिस्थितीमुळे प्रादेशिक मतदारांच्या वैचारिक निर्णयक्षमतेने राजकीय पंडितांना गोंधळात टाकले आहे. या मानसिकतेमुळे संसदीय उमेदवार निवडून आल्याने किंवा संसदीय उमेदवाराचा पराभव झाल्यास प्रादेशिक मतदारांचा कौल कोणत्या पक्षाकडे आहे आणि तो उमेदवार प्रादेशिक समस्या सोडवण्यासाठी कोणत्या स्तरावर तयार आहे याची खात्री होते.

लोकसभा मतदारसंघ हा राजकीय दृष्ट्या मर्यादित आणि लोकसंख्येनुसार मानला जाणारा क्षेत्र आहे. लोकसंख्येचा प्रसार आणि प्रादेशिक विस्तार यामुळे वेळोवेळी, केंद्रीय संसदीय समितीच्या सूचनेनुसार भारत निवडणूक आयोग लोकसभा मतदारसंघाच्या सीमा आणि लोकसंख्या निश्चित करत राहतो आणि त्याची व्याख्या नवीन समीकरण. या कारणास्तव, संसदीय मतदारसंघातील दोन किंवा तीन जिल्ह्यांच्या तहसील किंवा त्यांच्या लोकसंख्येचे नियोजन करून एक घटनात्मक लोकसभा मतदारसंघ तयार केला जातो. चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघ हा देखील यवतमाळ आणि चंद्रपूर जिल्ह्यातील काही तालुक्यांच्या लोकसंख्येचा समावेश असलेला असाच एक संसदीय मतदारसंघ आहे.

सध्या महाराष्ट्रात लोकसभेच्या एकूण 48 जागा आहेत. यामध्ये 2019 च्या निवडणुकीत शिवसेना-भाजप युतीकडे 41 जागा आहेत. चंद्रपूर लोकसभेची एकमेव जागा काँग्रेसच्या खात्यात गेली आहे. त्याच राणांदा यांना चार जागा मिळाल्या आहेत. AIMIM चे इम्तियाजलील औरंगाबादमधून खाते उघडून पहिल्यांदाच संसदेत पोहोचले आहेत. 2019 च्या लोकसभा निवडणुकीत अनेक राष्ट्रीय पक्षांचे बडे नेते आणि मंत्री त्यांच्या मताधिकाराने आणि वैचारिक निर्णयाने पराभूत झाले आहेत. तीन वेळा खासदार राहिलेले भाजपचे केंद्रीय मंत्री हंसराज अहिर यांनी चंद्रपूर लोकसभा निवडणुकीत काँग्रेसच्या बाळू धानोरकर यांचा ४४,७६३ मतांनी पराभव केला आणि राज्यात काँग्रेसची एकमेव जागा मिळवण्यात यश मिळवले. राजकीय सीमांकनाच्या आधारे, चंद्रपूर मतदारसंघातील चंद्रपूर जिल्ह्यातील 10 तहसील आणि यवतमाळ जिल्ह्यातील 06 तालुक्यांसह 16 तालुक्यांचे मतदार उमेदवार निवडतात. विधानसभा मतदारसंघ म्हणून, चंद्रपूर जिल्ह्यातील 04 (बल्लापूर, राजुरा, वरोरा आणि चंद्रपूर जागा) आणि यवतमाळ जिल्ह्यातील 02 (आर्वी आणि वणी) मतदारसंघ लोकसभा उमेदवाराला मतदान करतात.

चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघातील मतदारांच्या वैचारिक मताचा निर्णय अत्यंत महत्वाचा असल्याचे स्पष्ट झाले आहे. संशोधकाने आपल्या संशोधन अभ्यासांतर्गत राजकीय पक्षांचे जाहीरनामे, मतदार संघातील मतदारांवर होणारी निवडणुकीची लाट आणि मतदारांच्या प्रादेशिक समस्यांचा विचार करून विविध समकालीन आणि ज्वलंत प्रश्नांच्या माध्यमातून मतदानाच्या हक्काच्या वापराचे विश्लेषण केले आहे. कारण कोणत्याही उमेदवाराच्या पराभवाचा आणि विजयाचा निकाल केवळ आणि फक्त मतदारांच्या वैचारिक जलद निर्णय क्षमतेवर ठरतो.

मतदारांकडे दुर्लक्ष करून ते पक्षाच्या उमेदवाराच्या विरोधातच मत वापरतात.

संशोधन अभ्यासाची संकल्पना:- संशोधन अभ्यासादरम्यान संशोधकाने हे जाणून घेण्याचा प्रयत्न केला आहे की, मतदारांची स्वतःची स्वतंत्र मते आहेत की नाही? किंवा कोणत्याही पक्षाला विरोध करण्याबाबत मतदारांची स्वतःची परंपरागत वृत्ती असते, ज्या पक्षाला ते सर्व स्तरांच्या निवडणुकीत मतदान करतात. उमेदवार महिला असो की पुरुष किंवा परिसरातील रहिवासी असो किंवा बाहेरून येऊन निवडणूक लढवत असो.

लोकशाहीत मतदानाचे वय १८ वर्षे वाढवून तरुण मतदारांनाही आपल्या लोकशाही निवडणूक व्यवस्थेचा महत्वाचा भाग बनवले आहे. अशा परिस्थितीत तरुण मतदारांचा किती टक्के सहभाग राहतो, हाही संशोधन अभ्यासाचा महत्वाचा पैलू ठरला आहे.

मतदारांचा स्वतःचा एक परिपक्व वैचारिक दृष्टीकोन असतो हेही सध्याच्या आणि पूर्वीच्या संशोधन अभ्यासातून स्पष्ट झाले आहे. सार्वत्रिक निवडणुकीच्या वेळी ते केंद्रातील राजकारण लक्षात घेऊन मतदान करतात, तर विधानसभा निवडणुकीत राज्यातील राजकीय वातावरण आणि राजकीय सहभाग लक्षात घेऊन उमेदवारांची निवड करतात, ज्याचा फायदा त्यांना मतदान करून अभिमान वाटतो. स्थिर सरकार स्थापन करण्यात. त्याचबरोबर जिल्हा परिषदेच्या निवडणुका किंवा नगरपरिषद किंवा नगरपालिकांच्या निवडणुकांमध्ये प्रभागाचा विकास आणि छोट्या पण ज्वलंत आणि महत्वाच्या भागाचे गांभीर्याने मूल्यमापन केले जाते, त्यानंतरच त्या दिशेने मतदानाचा हक्क बजावला जातो. एकत्रितपणे मतदान करण्याबाबत मतदारांचा एकमताने निर्णय होत नाही.

संशोधन अभ्यासात असेही आढळून आले की, एकाच मोठ्या कुटुंबातील मतदारांमध्ये बरीच तफावत दिसून

आली आहे. वयोवृद्ध मतदार पारंपरिक राजकीय पक्षांनाच मतदान करत आहेत, त्या पक्षाचा उमेदवार निवडून येवो की नाही. तर कुटुंबातील तरुण मतदारांचा वैचारिक निर्णय नोकरी, शिक्षण, वैद्यकीय पाणी आणि शासकीय योजनांचा जास्तीत जास्त लाभ देण्याची घोषणा करणाऱ्या राजकीय पक्षांच्या उमेदवारांकडे होताना दिसत आहे. अशा तरुणांनी आपला कुठलाही राजकीय संबंध नाही, तरुणांच्या हिताचे काम करेल, त्यांना तरुणांची मते मिळत राहतील, असेही स्पष्ट केले. तरुणांची ही वैचारिक खंबीरता, निश्चितता आणि संकल्पना त्यांना राजकीय पक्षांच्या जाहीरनाम्यांवर मारक ठरते.

अभ्यासकाला मतदारांमध्ये वैचारिक मतभेद आढळून आलेल्या चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघात मतदारांचाही उमेदवारांकडे विशेष दृष्टीकोन आहे. ६० वर्षावरील मतदारांनी केवळ दोनच राजकीय पक्षांना आपली पहिली पसंती मानली आहे. जीवन भारतीय काँग्रेस आणि दुसरे भारतीय जनता पक्ष (भाजप) यांच्याकडे मतदारांचा इतर राजकीय पक्षांबाबत फक्त 'योग्य' विचार आहे, त्यांना पुढे यायला वेळ लागेल. त्या विचारधारा मुद्द्यांना सर्वोच्च प्राधान्य देऊन आपला मताधिकार वापरतात.

मतदार मताधिकार आणि पक्ष विशिष्ट उमेदवार:-

भारतीय लोकशाहीत सर्वांना समान अधिकार आहेत. अभिव्यक्ती वा नसो यावर मताचा वापर करण्याचे स्वातंत्र्यही आहे, पण स्थिर सरकार देण्यासाठी वारंवार होणारी कोट्यवधी- अब्जावधी रुपयांची उधळपट्टी रोखण्यासाठी नजीकच्या काळात मतदान अनिवार्य करण्याची गरज आहे. अशी म्हण ही सुरुवात आहे. सर्व.

लोकशाहीत मतदाराला स्वतःचे वेगळे महत्त्व असते. प्रत्येक मतदार हा राष्ट्रीय जनगणनेचा सर्वात महत्त्वाचा भाग असतो. या अधिकाराचा वापर करून त्यांना सरकारच्या कार्यकाळापर्यंत सरकारच्या प्रत्येक

योजनेचा प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष लाभ मिळत राहतो. त्या विशिष्ट क्षेत्रासाठी निवडून आलेल्या उमेदवारासमोर मतदाराने नेहमीच विकासाभिमुख दृष्टी ठेवली असली तरी सरकारी योजनांचा लाभ तळागाळापर्यंत पोहोचला पाहिजे.

चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघात कधी जातीच्या आधारे मतदान करणारे तर कधी राजकीय लाटेच्या प्रवाहात आपला मतदानाचा हक्क बजावण्यासाठी मोकळे राहणारे मतदारांचेही वैयक्तिक समीकरण आहे. संशोधन अभ्यासात असे दिसून आले आहे की त्यांच्या निर्णयाचा मतदारांच्या वयावर खोलवर परिणाम होतो, ते त्यांच्या विवेकबुद्धीबाहेरील राजकीय परिस्थितीचे गांभीर्याने मूल्यांकन करतात, त्यानंतरच ते त्यांच्या मताधिकाराचे गांभीर्याने मूल्यांकन करतात, त्यानंतरच ते त्या दिशेने त्यांचा मतदानाचा हक्क बजावतात. मतदानाबाबत सामूहिकपणे मतदारांचा कोणताही निर्णय नाही. एकाच संयुक्त मोठ्या कुटुंबातील मतदार सदस्यांमध्येही बरीच तफावत असल्याचे संशोधन अभ्यासात आढळून आले आहे. वयोवृद्ध मतदार पारंपरिक राजकीय पक्षांनाच मतदान करत आहेत, मग तो उमेदवार त्या पक्षाचा निवडून आला की नाही. तर नोकरी, शिक्षण, औषध, पाणी, शासकीय योजनांचा जास्तीत जास्त लाभ देण्याची घोषणा करणाऱ्या राजकीय पक्षांच्या उमेदवारांकडे कुटुंबातील तरुण मतदारांचा वैचारिक निर्णय दिसून येत आहे. अशा तरुणांनी आपला कुठलाही राजकीय संबंध नाही, तरुणांच्या हितासाठी काम करणाऱ्या तरुणांचीच मते आपल्याला मिळत राहतील, असेही स्पष्ट केले आहे. तरुणांची ही वैचारिक खंबीरता, निश्चितता आणि संकल्पना त्यांना राजकीय पक्षांच्या जाहीरनाम्यांवर मारक ठरते.

संशोधकाला चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघातील मतदारांमध्ये वैचारिक मतभेद आढळून आले आहेत, तर मतदारांचाही उमेदवारांकडे विशेष दृष्टीकोन

असल्याचे दिसून आले आहे. 60 वर्षांपेक्षा जास्त वयाच्या मतदारांनी केवळ दोन राजकीय पक्षांच्या सर्वोच्च स्वरूपात त्यांची पहिली पसंती मानली आहे. अखिल भारतीय काँग्रेस आणि दुसरा भारतीय जनता पक्ष (भाजप) या विचारसरणीशी संबंधित असलेल्या विचारसरणीचा मतदारांचा विचार इतर राजकीय पक्षांप्रती फक्त 'ठीक आहे', हे बघायला मिळाले, त्यांना पुढे जायला वेळ लागेल. चंद्रपूरच्या लोकसभा निवडणूक मतदार संघ परिसरात राष्ट्रीय पक्षांच्या राजकीय पक्षांबरोबरच प्रादेशिक पक्षांच्या उमेदवारांनीही आपले नशीब आजमावले आहे. या पक्षांतून आजवर एकही खासदार निवडून आला नसला तरी मतदानाच्या टक्केवारीवर प्रभाव टाकण्यात अशा पक्षांची भूमिका नजरेआड करता येणार नाही.

उमेदवार, विचारधारा आणि तळागाळातील सहभाग:-

चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघातील 2009 ते 2019 या तीन लोकसभा निवडणुकांमध्ये मतदान केलेल्या मतदारांच्या मते, राजकीय पक्षांना मतदारांमध्ये एवढीच जाणीव असल्याचे आढळून आले आहे की ते परिसराच्या विकासाबाबत अत्यंत जागरूक आणि जागरूक आहेत. सक्रिय झाले. त्याचबरोबर त्यांचा निवडून आलेला उमेदवार हा जनतेच्या मागण्या समजून घेणारा आणि त्यांच्यात थेट संपर्क साधून सर्वाना घेऊन जाणारा नेता असावा. ज्याला सत्तेच्या सुखसोयीचा फटका बसत नाही तो लोकांच्या दुःखाने प्रभावित झालेला नेता आहे. मतदारांच्या या मानसिक विचारसरणीची सविस्तर चर्चा पुढे खास देत आहे.

संशोधन अभ्यासात माहिती देताना मतदारांनी स्पष्टपणे सांगितले आहे की, प्रत्येक स्तरावर मतदारांना प्रलोभनेची तरतूद केली जाते. पण मतदारांच्या पूर्वीच्या वैचारिक आणि पक्षीय परिणामकारकतेमुळे ते प्रलोभनाला बळी पडतात किंवा पडत नाहीत. मोठ्या टक्केवारीच्या प्रलोभनामुळे ग्रामीण भागात, प्रलोभनाच्या आहारी जाऊन कोणताही

नवा पक्ष, नेता उमेदवाराला मतदान करण्यापासून मागे हटत नाही. त्यांचा असा विश्वास आहे की जे खातात ते त्यांना बुडवत नाहीत. असा विश्वास त्याच अधिकृत मतदारांचा कायम आहे की कोणत्याही पक्षाचे प्रलोभन सापडले आणि ते काही तरी असंवैधानिकपणे खर्च करतात आणि मग त्यांचा गैरफायदा घेण्यात काय नुकसान आहे. ज्यांना मतदान करायचे आहे ते वेळेवर बघतील. अशा परिस्थितीत अनेक पक्षही आपल्या विजयी होण्याबाबत संभ्रमात पडले आहेत. मतदारांचा असा विश्वास आहे की त्यांना लोकसभा निवडणुकीसाठी असा उमेदवार निवडायचा आहे जो वर्षभराचा, प्रादेशिक विकासाचा माणूस असेल आणि नैसर्गिक आपत्ती, धरणे किंवा आर्थिक संकटाच्या वेळी त्यांना योग्य प्रकारे मदत करेल किंवा मार्गदर्शन करेल, जो प्रत्येकासाठी हातवारे वाटेल.

मतदारांचा मतदानाचा दृष्टिकोन आणि त्यांच्या

राजकीय जागृतीचे विश्लेषण:-

चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघातील संशोधन अभ्यासादरम्यान, संशोधकाने अभ्यास क्षेत्रातील सर्व तालुक्यांना भेटी दिल्या. (यवतमाळच्या तहसीलमधील चौवीसशे मतदारांकडून विविध प्रश्नावली आधारित प्रश्नांद्वारे महत्त्वाची माहिती संकलित करण्यात आली. याशिवाय संशोधन प्रेरक प्रादेशिक स्तरावर इतर संशोधन प्रतिनिधींच्या अंतर्गत वेळापत्रक, मुलाखत, सर्वेक्षण, निरीक्षण, निरीक्षण आणि मूल्यमापन संशोधन पद्धती वापरून माहिती संकलित केली गेली आहे, ज्याचे पहिल्या पानावर विश्लेषण केले गेले आहे.

प्रमुख तहसील आणि न्यायदार संशोधन क्षेत्राची

निवड:-

चंद्रपूर लोकसभा निवडून आलेल्या मतदार संघाची एकूण मतदार संख्या 3,95,134 आहे. त्यात 2,02,650 पुरुष आणि 1,92,467 महिला मतदार आहेत. सर्व

मतदारांशी थेट संपर्क साधता येत नसला तरी. अशा स्थितीत शोधनिबंध तयार करण्यासाठी प्रत्येक तहसीलमधील २५-२५ मतदारांचा चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघातील संसदीय मतदारांशी संपर्क साधण्यात आला. विविध प्रश्नांवर आधारित महत्वाची माहिती संकलित केल्यानंतर, तथ्यांचे संगणकाद्वारे सांख्यिकीय पद्धतीने विश्लेषण व चर्चा करण्यात आली आहे. संशोधन केलेल्या तथ्यांचे विश्लेषण आणि विश्लेषण:

चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघ हा महाराष्ट्रातील सर्वात महत्वाचा लोकसभा मतदारसंघ आहे कारण तो पारंपारिकपणे क्रॉन्स पक्षाचा विश्वासू आघाडी मानला जातो. पण नंतर काळ बदलला आणि भाजपने या महायुतीला खीळ घालायला सुरुवात केली. त्यातच राजकीय पक्षांसाठी चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघाचे महत्त्व अधिकच वाढते. प्राप्त तथ्यांच्या विश्लेषणावरून हे स्पष्ट होते की-

निष्कर्ष:

1. 38 %कोणताही लोकप्रतिनिधी त्यांच्या समस्यांकडे लक्ष देत नसल्याचे मतदारांनी सांगितले.
2. 42 %लोकसभा निवडणुकीच्या तुलनेत अल्प प्रमाणात निवडणुकांमध्ये मतदान करणे अधिक सक्तीचे असल्याचे मतदारांचे मत आहे.
3. 86 %मतदारांचा असा विश्वास आहे की सर्व प्रकारच्या निवडणुकांमध्ये भ्रष्टाचार होतो. जो पूर्वीपेक्षा आता वाढत आहे.
4. 39 %लोकसभा आणि विधानसभा निवडणुका एकाच वेळी घ्याव्यात जेणेकरून जनतेवर आर्थिक बोजा पडणार नाही, असे म्हटले आहे.
5. ज्यांना सरकारी योजनांचा लाभ घेता येत नाही 29 %मतदारांनी सांगितले की सरकार सहज कर घेते पण लाभ मिळवण्यासाठी त्यांना धक्काबुक्की करावी लागते.

6. 57 %जिथे मतदारांकडे रोजगाराचे साधन नव्हते, तिथे कंत्राटदार पद्धतीमुळे शोषणही होते, मजबुरी असते, तरीही काम करावे लागते.

7. 31 %मतदार पारंपारिकपणे काँग्रेस या एकाच राजकीय पक्षाला मतदान करत आले आहेत. तर 42: मतदार मतदानाचे वातावरण. आपली मते वाया जाण्याची भीती त्यांना आहे.

8. 64 %आजही ते मजुरी म्हणून काम करतात, त्यांना कौशल्य विकास किंवा प्रशिक्षणाशी जोडण्यासारख्या योजना राबवाव्यात, असा मतदारांचा विश्वास होता.

9. 39 %आजही रोजच्या जीवनावश्यक गरजांसाठी रोज लढत असल्याचे मतदार कुठे म्हणाले. पिण्याचे पाणी, वीज, वैद्यकीय सुविधांसाठी ते इकडे तिकडे भटकतात.

10. 56 %मतदार हे शेतमजुरी आणि इतर कामात गुंतलेले आहेत तर 16 टक्के सरकारी सेवेत आहेत.

11. 27 %मतदारांनी हे मान्य केले आहे की, पूर्वी आपण काँग्रेस पक्षाला मत देत होतो, परंतु देशात मोदी लाट आणि भाजपची लाट असल्याने त्यांनी भाजपची विचारधारा स्वीकारली आहे.

12. 71%निवडणूक जिंकण्यासाठी जातीय समीकरण हा सर्वात मोठा घटक असल्याचे मतदारांनी सांगितले.

13. 59 %केंद्र आणि राज्यात एकाच पक्षाचे सरकार असावे, ज्यातून केंद्राकडून भरपूर आर्थिक मदत मिळेल, असे मतदारांचे थेट मत आहे.

14. 36 %युती सरकारला पाच वर्षे पूर्ण करता येत नाहीत, असा मतदारांचा स्पष्ट विश्वास होता, त्यामुळे काही वेळा मतदानाचा योग्य वापर करण्यासाठी मतदानापूर्वी वातावरणाचे आकलन करणे अत्यंत महत्वाचे मानले जाते.

15. 42 %निवडणुकीच्या वेळी प्रलोभन ही एक गंभीर समस्या असल्याचे प्रतिसादकर्त्यांनी सांगितले. जे

गरीब आहेत आणि राजकारणाची जाण नाही त्यांना प्रलोभनाचा धोका जास्त असतो.

16. 28 %लोकप्रतिनिधी आणि स्थानिक प्रशासन यांच्यातील उत्तम समन्वयाच्या पूर्ण अभावामुळे योजनेचे लाभ जमिनीपर्यंत पोहोचत नाहीत, असा विश्वास आहे.

17. 92 %मतदान पूर्णपणे अनिवार्य केले जावे हे प्रतिसादकर्त्यांनी सहज मान्य केले. निवडणूक आयोगाला एसकेसाठी कठोर नियम बनवण्यास सांगितले.

18. 87 %कुटुंबाच्या प्रमुखाने फुला-फुलन पक्षाला मतदान करण्यासाठी दबाव आणल्याचे प्रतिसादकर्त्यांनी मान्य केले.

19. 47 %जेथे तो राजकीय पक्षांच्या निवडणूक बैठकांना उपस्थित राहत नाही. ते केवळ भाषणे करून दिशाभूल करतात आणि नंतर सर्व आश्वासनांचा विसर पडतात.

20. 87 %दुहेरी इंजिनचे सरकार म्हणजेच केंद्र आणि राज्यात एकल पक्षाचे सरकार जलद विकासाकडे घेऊन जाते हे मतदारांनी सहज स्वीकारले.

21. 62 %उत्तरात म्हटले आहे की, पक्षांतर ही आजची सर्वात मोठी राजकीय समस्या बनली आहे. मतदार ज्याला निवडतो तो पक्षांतर करणारा असेल, तर हा मतदार स्वतःचा विश्वासघात समजतो.

22. मतदार विशेषतः 34 %महिला मतदारांनी कबूल केले की मजुरांसाठी संरक्षण सेवा योजना नसल्यामुळे त्यांना वैद्यकीय लाभ मिळत नाहीत किंवा त्यांना वेळेवर विमा लाभ मिळत नाही.

23. 76 % तरुणांमध्ये: भ्रष्ट आणि कलंकित उमेदवारांचा राजकारणात थेट बहिष्कार टाकला पाहिजे, पक्षाचा उमेदवार काहीही असो.

24. 29 %निवडणूक जिंकल्यानंतर उमेदवार त्या भागात फिरकत नाही, असे सेवासेवक मतदारांनी उघडपणे सांगितले. तसेच त्यांना प्रादेशिक

समस्यांबाबत गांभीर्य दाखवण्यात रस नाही. त्यामुळेच त्यांना पुन्हा-पुन्हा त्यांच्या समजुती बदलायला भाग पाडले जात नाही.

सारांश

चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघातील मतदारांनी उत्तराणे प्रदेशातील विविध समस्या आणि राजकीय दृष्टिकोनाच्या संदर्भात विविध समस्या लक्षात घेऊन, सध्याच्या राजकीय पार्श्वभूमीवर आपला मुद्दा निदानात्मकपणे स्पष्ट करतानाच, असे संशोधन अभ्यासकाला आढळून आले आहे. राजकारणाचा वैचारिक दृष्टिकोन झपाट्याने बदलत आहे, अशा स्थितीत कोणत्याही एका पक्षाशी तटस्थ किंवा एकनिष्ठ राहणे आजच्या संदर्भात शक्य नाही, असे सांगितले. अशा प्रकारे, प्रत्येक निवडणुकीच्या संदर्भात राष्ट्रीय पक्षांना त्यांच्या उमेदवारांसाठी मतदानाचा हक्क बजावण्याची पद्धत बदलत आहे. चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघात ही स्थिती स्पष्टपणे दिसून येते आणि समजण्यासारखी आहे.

संदर्भ :-

- कश्यप सुभाष, आपली संसद, नॅशनल बुक ट्रस्ट
इंडिया, नवी दिल्ली, २००६
- जाधव तुकाराम, महाराष्ट्र वार्षिकी, युनीक अकादमी,
पुणे, २००९
- निरगुडकर उदय, निवडणूक जिंकण्यासाठी सर्व काही,
राजहंस प्रकाशन, पुणे, मार्च.२०११
- पवार प्रकाश, महाराष्ट्राच्या नव्या राजकारणाची
पुनर्रचना, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, २००९
- पळशीकर सुहास, कुळकर्णी सुहास, महाराष्ट्रातील
सत्तासंघर्ष, समकालीन प्रकाशन, पुणे, नोव्हे,
२०११
- पळशीकर सुहास, व्होरा राजेंद्र, महाराष्ट्रातील सत्तांतर,
ग्रंथाली प्रकाशन, मुंबई, १९९६
- पळशीकर सुहास, बिरमल नितीन, पवार प्रकाश,
महाराष्ट्राचे राजकारण)राजकीय प्रक्रियेचे

स्थानिक संदर्भ(, प्रतिमा प्रकाशन,
पुणे, मार्च २००९

Central provinces, District gazetteers, Bhandara
district, Published by Gazetteers
Department, Government of
Maharashtra, Mumbai, 2003

चंद्रपूर लोकसभा मतदारसंघांतील विधानसभानिहाय
प्राप्त झालेल्या मतदानकेंद्राच्या याद्या,
चंद्रपूर जिल्हा निवडणूक विभाग, चंद्रपूर,
२००९

"आर्थिक व सामाजिक समालोचन अहवाल-२०११',
जिल्हा .सांख्यिकी विभाग, नागपूर, अर्थ व
सांख्यिकी संचालनालय, महाराष्ट्र शासन,
चंद्रपूर, मार्च 2019

चंद्रपूर लोकसभा मतदार संघांतील मतदारसंख्या,
मतदानकेंद्र व मतदानाच्या आकडेवारी
संबंधीच्या अहवालाच्या प्राप्त
झालेल्या साक्षांकीत प्रती, चंद्रपूर
जिल्हा निवडणूक विभाग, चंद्रपूर, 2014, 2019